

Karolingers en Ottonen

PAPIEREN TIJGER

Inhoud

Inleiding 9

Redactie SEMafoor

Hoofdstuk 1 11

Het begin van Frankrijk en Duitsland

Ad Maas

- 1.1 Karel de Grote 12
- 1.2 Lodewijk de Vrome 13
- 1.3 Verdun 843, Meerssen 870 en Ribemont 880 15
- 1.4 Het Frankenrijk van Saksische heersers 16
- 1.5 Nibelungen/Bourgondië: een Frans-Duitse kwestie 21
- Noten 23

Hoofdstuk 2 25

Invallers en invallen

Redactie SEMafoor

- 2.1 De Arabieren onder anderen 25
- 2.2 De Magyaren of Hongaren 26
- 2.3 De Vikingen of Noormannen 27
- Noten 29

Hoofdstuk 3 31

Machtsstrijd en regionalisering in de vroege tiende eeuw

Luit van der Tuuk

- 3.1 Karel “de Onberispelijke” 31
- 3.2 Regionale vorstendommen 32
- 3.3 De Gerulfingen 34
- 3.4 Vlaamse machtsuitbreiding 35
- 3.5 Een vorst in gevangenschap 36

Hoofdstuk 4 39

Vlaanderen en Holland

Redactie SEMafoor

- 4.1 Bewoning van Holland in het eerste millennium 40
- 4.2 Friezen en de graven van Holland 43
- 4.3 Gent en het Huis van de Dirken 46
- Conclusies 47
- Noten 48

Hoofdstuk 5 53

Karolingisch Zutphen in pago Hamelant

Michel Groothedde

- 5.1 De verbrande en uitgemoorde Karolingische nederzetting Zutphen 54
- 5.2 Huizen 57
- 5.3 De grote zaal 58
- 5.4 Een kerk? 59
- 5.5 Ambachtelijke productie 60
- 5.6 Wanneer en door wie werd Zutphen verwoest? 64
- 5.7 De Zutphense ringwalburg tot het jaar 1000 65
- 5.8 De Hamalandse graven en de stichting van de Zutphense burg 70
- 5.9 De burgenbouw in breder perspectief: de Burgenordnung en Burghal Hidages 72
- 5.10 De burg Zutphen in de tiende eeuw 78
 - Slot 78
 - Noten 79
 - Literatuur 80

Hoofdstuk 6 83

Geschiedschrijving van de Franken: wat archeologie ons leert

Peter Seinen

- 6.1 Het archeologisch proces 83
- 6.2 Historische bronnen 86
- 6.3 Archeologische bevindingen 97
- 6.4 Wat archeologische bronnen laten zien 113
 - Noten 114
 - Literatuur 115

Hoofdstuk 7 117

Byzantium en West-Europa

Redactie SEMafoor

- 7.1 Grieks en Romeins 117
- 7.2 Justinianus 118
- 7.3 Iconoclasten en iconodulen 119
- 7.4 Franken/Roomsen en Byzantium 120
 - Noten 122

Hoofdstuk 8 123

Theophano in Noviomagus: Nijmegen of Noyon?

Rudolf Janssen

- 8.1 Vraagstelling en opzet 123
- 8.2 De leefwereld van Theophano 124
- 8.3 Theophano en Niumagun 133
- 8.4 Het overlijden van Theophano 135
- 8.5 De verwoesting van de palts 137
- Conclusie 138
- Noten 139
- Literatuur 140

Hoofdstuk 9 143

Over Menno ter Braak en Otto III

Ad Maas

- 9.1 Persoonlijke terugblik 143
- 9.2 De dissertatie 145
- 9.3 Anachronismen 146
- 9.4 Keizer Otto III 147
- 9.5 Geschiedschrijving 148
- 9.6 Ottonen en de verhoudingen in het Duitse deel van het rijk 150
- 9.7 Ter afronding 152
- Noten 153

Register 154

Inleiding

Redactie SEMafoor

In zijn laatste boek *Faut-il vraiment découper l'histoire en tranches?* (2014) pleit Jacques Le Goff nog eens voor zijn opvatting dat de middeleeuwen rond 1800 geëindigd zijn en niet zoals we over het algemeen aannemen drie eeuwen eerder. In de Lage Landen heeft Peter Raedts eenzelfde pleidooi gedaan in zijn boek *De ontdekking van de Middeleeuwen. Geschiedenis van een illusie* (2011). Uit tien eeuwen middeleeuwen belichten we er in dit boek twee: de periode 800-1000 staat centraal. Hoe we ook over periodisering denken, het gaat hier om de eeuwen dat het denken in termen van Duitsland, Frankrijk en Europa zich ontwikkelde.

De Studiekring Eerste Millennium (SEM) heeft nu in vijf boeken de eerste 1000 jaar na Christus belicht, niet alleen als een actualisering van de conventionele geschiedschrijving maar ook met ruimte voor andere zienswijzen: *Willibrord en Bonifatius. Waren ze ooit in Nederland?* (Breda/Gent 2004), *De Peutinger-kaart en de Lage Landen* (Breda 2007, 2e druk 2013), *Zee, wind, veen en land* (Breda 2008), *Friezen, Franken en Saksen* (Breda 2013) en *Karolingers en Ottonen* (Breda 2014). Deze reeks is onder de naam Vergeten Verleden gerealiseerd. Het concept van de reeks bevatte de volgende uitgangspunten:

- Het gebied moet ruim genomen worden en wordt min of meer begrensd door de volgende plaatsen: Osnabrück, Münster, Xanten, Aken/Keulen, Stavelot, Prüm, Trier/Echternach, Metz, Reims, Soissons/Noyon/Laon, Amiens en Boulogne.
- De literatuur in verband met archeologisch en historisch onderzoek van na de Tweede Wereldoorlog moet verwerkt worden.
- Naast professionele historici en archeologen is er 50% ruimte voor competente amateurs op wetenschappelijk niveau.
- Zowel conventionele geschiedschrijving als daarvan afwijkende benaderingen worden gelijkwaardig behandeld en geredigeerd.
- De uitgaven moeten zonder subsidie, dus geheel onafhankelijk, gerealiseerd worden.

Na tien jaar kan geconcludeerd worden dat dit project is gerealiseerd, zonder financieel verlies en met veel inhoudelijke winst. Voorzover teksten terug te voeren zijn op publicatie in *SEMafoor* kan gemeld worden dat sinds 2014 alle uitgaven van *SEMafoor* gratis geraadpleegd kunnen worden via de website van SEM (www.semafoor.net), uitgezonderd de laatste jaargang. Het gaat om een zeer groot bestand aan informatie, dus enig geduld bij het raadplegen is gewenst. In de loop van 2015 zal het totale bestand doorzoekbaar zijn op basis van Windows 8.

Dit vijfde boek is in zekere zin een kroon op veel werk. Onze traditie om veel kanten van een medaille te laten zien, dus verschillende conventionele en alternatieve invalshoeken, zetten we in dit boek voort. Het eerste hoofdstuk laat zien in wat voor situatie Frankrijk en Duitsland tot herkenbare gebieden werden. Uiteraard is veel te verklaren vanuit de ontwikkelingen in en om de Karolingische en Ottoonse dynastieën, maar de gevolgen van voortdurende invallen in het Fran-

kenrijk in de negende eeuw waren ingrijpend en droegen sterk bij aan het ontstaan van feodale verhoudingen (hs. 2) in ons deel van de wereld.

De Karolinger Karel de Eenvoudige wordt door Luit van der Tuuk met sympathie beschreven (hs. 3) en aan het ontstaan van het graafschap Holland leverde de onberispelijke Karel een stevige bijdrage (hs. 4).

Archeoloog Michel Groothedde komt op basis van zijn promotie met een tekst waarin hij Karolingisch Zutphen, Deventer en Elten in beeld en in kaart brengt. Zijn collega Peter Seinen verricht in hoofdstuk 6 een belangrijk stuk werk dat velen liever aan zich voorbij zien gaan of in vage bewoordingen aan de orde stellen. Hij komt met een aanzet hoe we werkelijk meer te weten komen over archeologische vondsten en bevindingen met betrekking tot deze periode.

Nadat in hs. 7 enkele hoofdlijnen zijn aangegeven van de verhouding tussen Byzantium en onze regio in de negende en tiende eeuw, een onderzoeksgebied dat nog maar schoorvoetend betreden is, keren we aan de hand van Rudolf Janssen terug naar Byzantium en volgen we Theophano naar Noviomagus, en dat is – stelt Rudolf – zeker niet Nijmegen maar wel degelijk Noyon, zoals Albert Delahaye met veel passie verkondigde. Theophano is de moeder van keizer Otto III. Dit boek eindigt met een beschouwing (hs. 9) die trilt van de actualiteit. Niemand weet nog (en Nederland wilde het ook liever niet weten) dat Menno ter Braak, de politicus *zonder* partij, gepromoveerd is op Otto III. De belangstelling van Ter Braak voor deze keizer (was hij geniaal of waanzinig of beide?) komt in zijn latere boeken duidelijker tot uitdrukking dan in zijn niet eenvoudig toegankelijke dissertatie. Maar Ter Braak begreep heel goed dat het denken over het afstemmen van wereldlijke en geestelijke macht bij mensen als Theophano, Otto III en Gerbert van Aurillac (paus Sylvester II) veel kwaliteit had.

Onze traditie van laten zien welke zienswijzen naar voren komen en vervolgens de evaluatie aan de lezer overlaten, roept de laatste tijd ook wel eens ongenoegen op. Lezers van *SEMafloor*, van SEM-boeken en van de websites van SEM en van *Nijfrelaca* dringen dan aan op een (voorlopige) conclusie, zeker als discussies steeds weer terugkeren. Het is echter een illusie om te denken dat er een soort scheidsrechtersfunctie effectief te vervullen is, maar wel kan de kwaliteit van de wetenschappelijke discussie versterkt worden door goed op een rij te zetten welke standpunten al ingenomen zijn met betrekking tot een bepaald onderwerp, door beter na te gaan met welke kracht van argumenten stellingen verdedigd worden, en vooral door steeds aandacht te hebben voor de synthese – het totaalverband – met betrekking tot een bepaald thema of tijdvak. Maar verder onderschrijven we een visie van de Franse historicus Marc Bloch. In zijn beroemde boek *Feudal Society* deelt hij mee dat historici niet zijn zorg zijn maar dat het om geschiedschrijving gaat en “that a historical work should make its readers hungry – hungry to learn, that is, and above all to inquire”. Voor Bloch is geschiedschrijving in de juiste betekenis van het woord: a *connaissance* which offers us *un classement rationnel et une progressive intelligibilité*. Zowel het bevorderen als het stillen van deze geestelijke honger beamen we graag. Met dit boek hopen we vooral in die zin een bijdrage te hebben geleverd.